

BERNAT SUREDA GARCIA

Renovació educativa a Balears 1960-1980

Els orígens de la renovació educativa de postguerra a Balears

les illes Balears la guerra i la postguerra suposaren un trencament total amb l'incipient moviment de renovació pedagògica iniciat al llarg de les primeres dècades del segle XX. L'escola pública va quedar sotmesa, pràcticament fins a la dècada dels setanta, a les directrius pedagògiques del franquisme i l'escola privada es va desenvolupar àmpliament, pràcticament en la seva totalitat, sota el control de l'Església i de les congregacions e els ordes religiosos. Al llarg de les dècades que van dels quaranta al final dels seixanta, els moviments escolars de renovació són pràcticament inexistents i es limiten a accions aïllades i clandestines.

Els primers símptomes de la renovació educativa a les Illes a l'època final del franquisme es produeixen, en principi, fora del món escolar per influència de moviments culturals, cívics i pedagògics del Principat.

El 1956 Eladi Homs, que havia ocupat càrrecs directius del Moviment Escolta Català abans de la guerra i que aleshores residia a Mallorca, creà el primer nucli d'escoltisme mallorquí de la postguerra, que tenia com a entitat acollidora la Joventut Antoniana. Uns quants anys més tard, Maria Ferret, esposa d'Eladi Homs, es farà càrrec també d'una unitat de noies guies. Sota la

protecció de l'Església, el Moviment Escolta de Mallorca i el Guiatge Catòlic de Mallorca es varen desenvolupar d'una forma important al llarg de la dècada dels seixanta i principi dels setanta. Amb nombrosos agrupaments, especialment a Palma, però també a pobles com Manacor, Bunyola o Sóller, l'escoltisme mallorquí va suposar un autèntic moviment de renovació educativa que contrastava amb el tradicionalisme escolar. L'aplicació de mètodes actius, les activitats en la natura, l'ús i la defensa de la llengua catalana en les seves activitats, la preocupació per donar a conèixer la nostra història i la nostra cultura, etc., feren de l'escoltisme un model pedagògic que tingué una gran influència sobre un món escolar molt més limitat aleshores en les seves possibilitats de reforma. Els escoltes mallorquins varen mantenir una estreta relació amb el moviment escolta del Principat i d'aquesta forma es va afavorir també el coneixement a Mallorca d'altres experiències de renovació educativa que es desenvolupaven a Catalunya.

L'aparició dels escoltes, emparats per l'Església, era un indicador dels canvis que s'anaven produint, molt lentament, en l'orientació de l'acció social i formativa del catolicisme illenc. El mateix moviment escolta, amb la seva pròpia dinàmica organitzativa i educativa, i també altres organitzacions, com la Joventut Obrera Catòlica, varen contribuir a la difusió d'una nova sensibilitat entre alguns sectors del clergat. L'i-

nici d'una major sensibilitat cap als temes socials va ser la causa que el 1958 es creàs per iniciativa de l'Església, l'Escola d'Assistents Socials.

El 1962, a imitació d'Òmnium Cultural del Principat, a Mallorca es creà l'Obra Cultural Balear (OCB). La constitució de l'OCB va servir per aglutinar i impulsar un conjunt d'iniciatives a favor de la llengua i la cultura catalanes. Un any després de la seva creació, l'OCB va organitzar, a l'edifici de l'antic Estudi General Lul·lià i a altres centres, els primers cursos de català. Per cobrir la manca de material didàctic i de llibres per als cursos de català, l'OCB el 1964 publicà una selecció de poemes de Maria Antònia Salvà «per a lectura, dictat i recitació en el curs elemental de llengua i cultura», a cura de Francesc de B. Moll.

Per donar resposta a la creixent demanda de formació en temes de la cultura illenca, oblidada per les escoles, el 1964, a la nova col·lecció de monografies de l'OCB, aparegué el llibret del professor i geògraf Bartomeu Barceló *El segle XIX a Mallorca*, que significativament dedicà «als escoltes de Mallorca».

L'any 1963 l'orde dels carmelites fundà el col·legi Pius XII, que fou dirigit per Ramon Oró fins al 1971. El col·legi va trencar amb les pràctiques tradicionals que se seguien a la majoria de les nostres escoles. Per aquesta època, Ramon Oró i altres educadors de l'escola varen mantenir una estreta relació amb els moviments de renovació pedagògica del Principat. Les primeres mestres del col·legi Pius

XII (M. Àngels Aguiló, M. Àngels Femenies, M. Antònia Pujol i Aina Tugores), com també d'altres d'arreu de Mallorca (Rosa Amengual, Montse Bonnín, Mateu González i Joan Pujol) i de Menorca, assistiren a les escoles d'estiu de Barcelona als estius de 1966 i 1967. Varen ser aquests mestres els qui, a partir de la seva experiència a Barcelona, llançaren la idea de fer una escola d'estiu per a mestres a Mallorca. La primera escola d'estiu mallorquina va aplegar a les aules de l'escola privada Lluís Vives, del 28 d'agost al 4 de setembre de 1968, un centenar de mestres de les Illes, del Principat i de València. (L'aportació de les escoles d'estiu al moviment educatiu renovador ha estat tractat per Ramon Bassa en un altre article d'aquesta revista.)

Per aquesta època, a partir de l'any 1967, es feia cada vegada més evident la presència a les Balears d'una oposició al règim franquista. Començaren a iniciar-se els primers plantejaments polítics i sindicals d'oposició i aparegueren els primers papers clandestins. Aquells anys, uns quants mestres s'atreviren a fer activitats en català a les seves escoles i uns quants centres escolars iniciaren classes de català, com les que impartien Aina Moll a l'institut Joan Alcover de Palma, Gabriel Barceló i Miquel Julià al col·legi municipal Ramon Llull de Manacor o Pere Riutort a l'Escolania de Lluc.

El curs 1967-68, Mallorca recuperà els estudis universitaris a través d'una delegació de la Universitat de Barcelona en què s'impartien els cursos comuns de la carrera de Filosofia i Lletres. Aquest serà l'embrió de la futura Universitat de les Illes Balears, creada el 1978.

El 1968, en el marc de l'obra social de la Caixa de Balears, s'iniciaren, a la residència de Can Tàpera, colònies d'estiu per a nins i nines, amb la qual cosa es recuperà una tradició ja iniciada en aquest centre a l'època anterior a la Guerra Civil. Organitzades per grups de monitors provinents en la majoria dels casos de l'escoltisme, d'altres grups juvenils o dels movi-

ments de renovació escolar, aquestes colònies, al mateix temps que trenquen la rigidesa del mètode escolta, iniciaren una nova concepció del temps lliure com a espai educatiu, que més tard tingué continuació en el desenvolupament dels moviments d'esplai. A partir d'aquest any, el moviment de colònies d'estiu per a nins i nines experimentà un creixement important. A més d'entitats privades, com la Caixa de Balears o la companyia elèctrica GESA, organitzaren colònies a Mallorca, la Comissió d'Infància i Adolescència del Bisbat i el Grup Jovent de Pollença; a Menorca, el Centre d'Acció Catòlica de Maó, i a Eivissa, Càritas Diocesana. D'altra banda, també n'organitzaren un bon grapat de centres parroquials de les distintes illes.

El 1971 s'aprovà la Llei general d'educació, que introduïa un nou panorama en el món escolar. Les expectatives creades en principi per la nova llei i la gran oferta de cursos de formació impulsats des de l'administració varen provocar una disminució de les activitats de renovació alternatives. A Mallorca, entre 1972 i 1974 es varen interrompre les escoles d'estiu.

A partir de 1971 l'Obra Cultural Balear, convertida en associació, intensificà el seu suport a la renovació de l'ensenyament illenc a través de conferències, cursos i altres activitats. Els temes pedagògics cada vegada eren més presents a la revista *Lluc*, publicada íntegrament en català des de 1968 per l'OCB.

L'interès pels temes pedagògics en el si de l'OCB culminà el 1974 amb la creació d'un Secretariat Pedagògic, que inicià les activitats amb un curset sobre expressió dinàmica, amb la col·laboració del Centre d'Expressió El Sac de Barcelona. Aquest curs tingué lloc al santuari de Santa Llúcia de Manacor i hi participaren més d'un centenar de mestres. El curs 1974-75 el Secretariat Pedagògic de l'OCB va crear un seminari sobre sociologia de l'educació, va enviar una delegació a l'Assemblea Nacional de l'Escola Moderna, que aquell any es feia a València, va promoure diversos cur-

sets i trobades de mestres i organitzà una biblioteca i una mostra de materials escolars. El Secretariat també publicava una secció fixa a la revista *Lluc*, en la qual es donaven a conèixer les seves activitats i altres notícies de temes educatius, participava setmanalment en un programa de ràdio i coordinava les col·laboracions mallorquines a les revistes *Perspectiva Escolar* i *Cuadernos de Pedagogia*. En aquesta època, el Secretariat Pedagògic de l'OCB, que aglutina nombrosos mestres, mostrava un interès especial per difondre a les Illes la pedagogia de Freinet, al mateix temps que expressava la seva reivindicació de millores professionals en el camp de l'ensenyament en uns moments de forta conflictivitat en aquest sector. Al llarg dels anys setanta, els mètodes pedagògics i la significació política de Célestin Freinet es convertiren en un punt de referència obligat dels sectors més compromesos amb la renovació educativa mallorquina. Un dels que contribuïren de forma important a difondre a les Illes les idees de l'educador francès va ser el mestre Jaume Albertí, aleshores encarregat de l'escola unitària de Deià. Una mostra de la feina feta per Albertí amb els seus alumnes des del curs 1972-73 aparegué publicada el 1979 al llibre *Expressió escrita i creativitat infantil*. L'obra presenta un recull de textos escrits per alumnes de set a catorze anys i publicats a les revistes de l'escola de Deià *La Bona Vista* i *La Barrera Rompada*.

La renovació educativa a l'època de la recuperació democràtica

La desaparició del dictador introduí una nova dinàmica en el panorama educatiu de l'Estat i de les Illes. Els sectors més actius i dinàmics dels moviments de renovació pedagògica són també, en la majoria dels casos, grups compromesos políticament que divideixen ara les seves inquietuds entre els temes educatius i els cívics o culturals, que es poden desenvolupar amb més llibertat. Els primers anys d'aquesta nova etapa

suposaren un període d'una certa crisi en els moviments de renovació educativa. Els grups renovadors vivien tensions internes que donaren lloc a noves fórmules organitzatives.

A partir del curs 1976-77 sorgí, a les Illes, un nou àmbit de formació pedagògica amb la implantació a la Universitat de les Illes Balears dels estudis complets de la llicenciatura de Pedagogia. Aparegueren noves problemàtiques pedagògiques en el panorama illenc, com són: la qüestió dels mètodes i materials per a l'ensenyament de la llengua catalana, el problema de la delinqüència juvenil, l'educació d'adults, l'educació dels discapacitats, la reivindicació de més escoles infantils, la importància de la literatura infantil, etc. Al mateix temps, s'inicià un procés de recuperació de la nostra tradició pedagògica i de recerca sobre el passat educatiu de les Illes.

El Secretariat Pedagògic de l'OCB, tan actiu aquells anys, va ser el nucli impulsor de la recuperació de les escoles d'estiu, de l'organització de les quals es va fer càrrec l'any 1975. Juntament amb el Secretariat Pedagògic de l'OCB, intervingueren en l'organització de l'escola d'estiu d'aquell any l'Escola Normal de Mestres i el Col·legi de Llicenciats. Igual que a les primeres escoles d'estiu, també en aquestes col·laborà activament l'associació Rosa Sensat.

Les noves possibilitats de participació cívica, l'organització dels moviments polítics i sindicals i l'increment de les activitats formatives per a mestres feren que alguns dels sectors més actius de la renovació educativa es decantassin cap a altres activitats. El Secretariat Pedagògic de l'OCB es desféu i alguns dels seus membres participaren en una comissió que s'encarregà d'organitzar l'escola d'estiu de 1977. D'acord amb el programa d'aquell any, els objectius que es plantejaren eren «trobar conjuntament nous camins per començar una nova escola». En un clima fortament polititzat, l'escola d'estiu d'aquell any pretenia, també

d'acord amb el programa, ser «una plataforma oberta per a la discussió».

El 1978 no es va organitzar l'escola d'estiu a causa de la desaparició del Secretariat Pedagògic de l'OCB i de la comissió encarregada de l'organització de l'escola d'estiu. El 1977 es creà el Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament de les Illes (STEI), a partir de l'Associació de Professors de les Illes, formada uns quants anys abans. L'STEI fou l'encarrega de reprendre l'organització de les escoles d'estiu el 1979.

El curs 1976-77 inicià les seves activitats una delegació a Palma dels ICE de les universitats de Barcelona. Organitzada per aquesta delegació dels ICE i el Departament de Pedagogia de la Universitat de les Illes Balears, a l'estiu de 1977 es desenvolupà la I Setmana de Renovació Pedagògica. Aquesta experiència, que va arribar a organitzar-se autònomament, es va repetir anualment de forma ininterrompuda fins al 1993. Les setmanes de renovació, que es varen dur a terme en distints indrets de Mallorca, suposaren un nou model de formació del professorat. L'objectiu bàsic era descobrir l'entorn físic, cultural i social i explorar-ne les possibilitats educatives. Aquestes setmanes de renovació, que combinaven recursos del mètode escolta amb principis de la programació didàctica, foren l'inici a Mallorca d'una especial atenció pels temes de la pedagogia ambiental.

El debat ideològic, que en aquella època es vivia amb intensitat i que es podia expressar amb més llibertat, afectava també els moviments educatius del temps lliure. El 1975 el Moviment Escolta de Mallorca, que feia uns quants anys que vivia un període de fortes tensions internes, patí una important escissió. La causa més manifesta de divisió en el si del moviment escolta era la crítica que un sector feia al seu caràcter confessional. En realitat, en aquells moments no es posava tan sols en qüestió la confessionalitat de l'escoltisme mallorquí, sinó especialment la seva capacitat per donar resposta a les noves

demandes formatives en el camp de l'educació del temps lliure, que es manifestaven amb força, per aquella època, a la societat illenca. Els escindits del Moviment Escolta crearen un nou grup que rebé el nom d'Escoltes de Mallorca i fou acollit a l'OCB. Els esdeveniments de 1975 clouen una etapa en què el moviment escolta havia tingut un paper fonamental en el camp de l'educació de l'oci dels joves i les joves mallorquines: a partir d'aquest moment, prengueren el relleu noves iniciatives d'educació en el temps lliure, més obertes i menys formalitzades.

Després de l'aprovació del Decret 1435/1975, de 30 de maig, que regulava la incorporació de les llengües no oficials als programes dels centres educatius de preescolar i EGB, la situació, pel que fa a la presència de la llengua catalana a les escoles de les Balears, esdevengué més permissiva. El curs 1974-75 va iniciar a Palma les seves activitats, en règim de cooperativa, l'escola Mata de Jonc, la primera totalment i exclusivament en català.

La contribució de les institucions democràtiques i de la participació cívica al canvi educatiu

Després dels primers anys de tempteigs, d'adequació dels partits polítics i de les organitzacions sindicals a la nova legalitat, de les primeres eleccions generals, de debats sobre l'autonomia i de la constitució de les institucions autonòmiques i dels ajuntaments democràtics, es pot dir que el 1979 s'inicià una nova etapa en el panorama dels moviments de renovació educativa a les Balears. A partir d'aquell moment i al llarg de la dècada dels vuitanta, les institucions públiques intervingueren cada vegada més en el panorama de la renovació educativa illenca.

El 1979 l'STEI es féu càrrec de l'organització de l'escola d'estiu. En el programa d'aquesta escola d'estiu, l'STEI ja hi féu constar el seu interès perquè fossin les institucions autonòmiques les que es fessin càrrec

de l'organització d'aquestes trobades. Aquesta reivindicació va ser recollida pels més de cinc-cents participants i l'assemblea general de l'escola d'estiu va aprovar el projecte per a la constitució d'un patronat finançat per les institucions públiques, amb un secretariat pedagògic d'elecció anual que seria l'encarregat d'organitzar l'escola d'estiu.

L'any anterior, el Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament de Menorca va iniciar la realització, en aquella illa, de les escoles d'estiu, que continuaren en anys posteriors finançades pel Consell de Menorca. Aquestes escoles donaren lloc, a partir de 1983, a la constitució del Moviment de Renovació Pedagògica de Menorca. També a Eivissa, el 1982 tengué lloc la primera escola d'estiu, organitzada per un grup de mestres i finançada pel Consell Insular pitius.

L'any 1980 el Consell General Interinsular creà el Patronat Escoles d'Estiu de les Illes Balears per potenciar, segons s'indica en els esta-

tuts, «la renovació pedagògica dels professionals de l'ensenyança, perquè la nostra societat arribi a tenir un nivell educatiu renovador, democràtic, científic i profundament arrelat a la nostra cultura». Malgrat que la creació del Patronat donava resposta a la reivindicació de més intervenció de les institucions públiques, ben aviat sorgiren crítiques en determinats sectors de mestres en relació amb el control que podia tenir la Conselleria d'Educació sobre l'escola d'estiu i es va acusar l'organització d'estar excessivament burocratitzada.

Els nous ajuntaments democràtics es començaren a interessar també pels temes educatius i volgueren anar més enllà de fer-se càrrec de la neteja i el manteniment dels edificis. Un dels aspectes al qual dedicaren atenció els ajuntaments varen ser les escoles infantils. Es tractava de cobrir la manca de centres educatius dedicats als més petits, un nivell que havia estat pràcticament oblidat per la iniciativa pública. Al setembre de 1979 l'Ajunta-

ment de Palma creà el Patronat Municipal d'Escoles d'Infants que, a més de gestionar els seus propis centres d'educació infantil, va donar suport tècnic i econòmic a altres escoles infantils. Els primers anys de la dècada dels vuitanta es posà en funcionament un nombre important de programes municipals de suport a l'escola. El 1980 l'Ajuntament d'Artà creà el primer organisme municipal encarregat d'aglutinar els distints programes. El Servei Municipal d'Orientació Educativa (SMOE) d'Artà tenia com a funcions coordinar la intervenció municipal en matèria d'ajudes a les escoles, a les famílies i a la població estudiantil de tots els nivells. Un dels objectius bàsics de l'SMOE d'Artà era el de millorar la qualitat de l'ensenyament i ajudar en la prevenció i la recuperació dels fracassos i en les dificultats escolars. Els anys següents es crearen serveis similars en molts dels ajuntaments de les Balears.

Aquells anys s'interessaren pels temes educatius unes quantes insti-

**Llibreria
Quart
Creixent**

Carrer d'en Rubí, 5
Tel. (971) 71 38 21
07002 Palma (Mallorca)

TALLER GRÀFIC RAMON

La Bona Impressió

EDICIONS • COMUNICACIÓ IMPRESA
DISENY GRÀFIC

JAUME BALMES, 43
TEL. 75 44 32
FAX 20 70 13
07004 PALMA - MALLORCA
E-mail: tgramon@mx3.redestb.es
http://www.redestb.es/personal/tgramon

Treballa
d'alta qualitat

tucions privades. Aquest és el cas de la Caixa que, a través del programa *La Caixa a les Escoles*, organitzà un bon nombre d'activitats. El 1978, a les Balears un total de 57.051 alumnes participaren en aquest programa, que incloïa activitats relacionades amb el teatre, les arts plàstiques, el cinema, la música, les excursions escolars i d'altres.

A més de les iniciatives públiques, aquests anys també sorgiren iniciatives privades de tipus reivindicatiu o formatiu. El 1978 els mestres Jaume Albertí i Ramon Bassa impulsaren un moviment en defensa de les escoles petites i unitàries, amenaçades de supressió a causa de la concentració escolar. L'octubre de 1978 es creà també a Palma, per iniciativa d'un petit grup de professionals de l'ensenyament i les arts plàstiques, el Centre d'Expressió *Es Taller*. Aquest centre va prendre model de centres similars que existien per aquella època a Barcelona, com és ara El Sac o El Timbal, i s'inspirava en el movi-

ment renovador de la pedagogia de l'expressió que es desenvolupà al Principat a partir dels anys seixanta.

La constitució dels ajuntaments democràtics va donar més protagonisme als ciutadans en la vida de la ciutat i va afavorir la participació de les associacions cíviques i culturals en l'organització d'activitats d'oci i de formació. Progressivament es recuperaren els espais urbans per a activitats lúdiques i d'animació cultural. Membres de grups teatrals sorgits al final del franquisme com Cucorba o S'Estornell, associacions veïnals, grups d'esplai i altres col·lectius cíviics contribuïren, amb el suport dels ajuntaments, a estimular la participació popular en activitats cíviiques, festives o culturals.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERTÍ J. (1979): *Expressió escrita i creativitat infantil. Una experiència escolar a Mallorca*, Palma, Ed. Cort.
- BASSA MARTÍN, R. (1978): «Les escoles d'estiu de Mallorca (1968-1977)». *II Jornades d'Histò-*

ria de l'Educació en els Països Catalans. Comunicacions, Palma, pàg. 112-116.

- BASSA, R.; OLIVER, M. F. (1997): *Les Escoles d'Estiu de Mallorca (1968-1996)*, Palma, Edicions Ferran Sintès.
- CERDÀ MARTÍN, M. (1995): *L'Escolisme a Mallorca. Del ressorgiment a l'escissió (1956-1975)*. Memòria d'investigació, Departament de Ciències de l'Educació, Universitat de les Illes Balears.
- RÍOS, R. (1986): «El movimiento de renovación pedagógica». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 136, pàg. 87-90.
- SAIYA MUT, F. (1983): *Municipis i educació a les Balears. Deu anys d'ajuntaments democràtics*. Palma, Universitat de les Illes Balears.
- SUREDA GARCÍA, B. (1986): «Els llibres instructius infantils en català a Mallorca». A: AUTORS DIVERSOS *Els escriptors balears i la seva producció en català*. Palma, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, pàg. 57-80.
- VILAR PÉREZ, M. I.; Sureda García, B. (1993): «L'expressió plàstica a Palma com a instrument de participació ciutadana en els primers anys de la restauració de la democràcia», *Espais i Temps d'oci a la història*, XI Jornades d'Estudis Històrics Locals, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear, pàg. 243-254. ♦

Universitat de les
Illes Balears

UNIVERSITAT OBERTA

SEGON QUADRIMESTRE • Curs 1997-98

- Medicina bàsica i preventiva: Consells pràctics.
- Darrers avenços en la lactància materna.
- Vols crear la teva pròpia empresa?
- La cooperativa de treball associat com a recurs d'autoocupació.

Per a més informació:

Institut de Ciències de l'Educació
Universitat de les Illes Balears

C/ de Miquel dels Sants Oliver, 2
07071 Palma

Tel.: 17 30 14 / 17 24 13.